

Зеленчукопроизводството въ България¹⁾

отъ Ив. Батаклиевъ

Безъ всѣко съмнение, зеленчукопроизводството е единъ отъ най-важнитѣ отрасли на нашето земедѣлие. Наистина, зеленчуковитѣ градини не заематъ голѣма частъ отъ общата обработваема площъ на България; презъ 1937 г. тѣ сж съставяли 21,120 хектари, които представятъ само 0.52% отъ общата ѝ обработваема площъ. Разбира се, зеленчуци се садятъ на мѣста смѣсено съ други култури, или пѣкъ на малки парцели, които сигурно не се декларираатъ за статистическитѣ сведения. Само въ Търновско, Пловдивско и въ мѣстноститѣ около градоветѣ зеленчуковитѣ градини заематъ по-голѣма площъ и влияятъ върху характера на културния ландшафтъ. Но стопанското значение на нашето зеленчуково производство не се състои толкова въ пространството на зеленчуковитѣ градини, колкото въ редъ други обстоятелства.

Поради благоприятнитѣ природни условия на България като южна страна, зеленчукопроизводството въ нея е старо традиционно стопанство и зеленчуцитѣ сж важна и здрава храна на населението ѝ. Въ промѣната на нашето земедѣлско стопанство следъ войнитѣ и особено следъ стопанската криза отъ 1929/30 г., която се състои въ засилване (голѣмо увеличение на площта и производството) на индустриалнитѣ и градински култури, зеленчукопроизводството играе видна роля. Следъ площта на тютюна, слънчогледа, памука и овощнитѣ градини, най-много е увеличена площта на зеленчуцитѣ — отъ 12,710 хектара въ 1897 г. на 21,120 хектара въ 1937. Но за промѣната въ нашето земедѣлие не е толкова важно увеличението на площта на културитѣ, колкото — увеличението на производството, което се дължи на неговото модернизиране. Зеленчукопроизводството е показало най-голѣмо увеличение на производството; така въ 1921 г. при 10,556 хек. зеленчукови градини производството на зеленчуци е възлизало на 73,815,000 кгр., а въ 1936 г. при 14,040 хек. зеленчукови градини про-

¹⁾ Това производство се нарича отъ мнозина „градинарство“, дори съюзътъ на зеленчукопроизводителитѣ се нарича „Градинарски съюзъ“. Но това име не е съвсемъ правилно, защото градинари сж и овощаритѣ и цвѣтаритѣ. Нѣкои пѣкъ наричатъ това производство „зеленичарство“. Но то е още по-неправилно, защото подъ това понятие се разбира нѣкое производство (жито, тютюнъ и пр.), продадено предварително „на зелено“.

изводство на зеленчуци се покачва на 178,661,100 кгр. Голѣмото увеличение на производството или голѣмия добивъ води къмъ голѣмъ париченъ приходъ или доходъ. И въ сравнение съ всички земеделски култури презъ 1936 г. доходътъ бруто отъ хектаръ зеленчуци, който е 18,955 лв., е по-малкъ само отъ този на тютюна. Голѣмото стопанско значение на нашето зеленчукопроизводство се вижда и въ следнитѣ числа: презъ 1936 г., докато площта на зеленчуковитѣ градини е съставяла 0.38% отъ цѣлата обработваема площъ на България, стойността на зеленчукопроизводството или брутниятъ доходъ отъ него е съставлялъ 1.8% отъ стойността на цѣлото земеделско производство на България. При това, трѣбва да се забележи, че доходътъ отъ зеленчукопроизводството, сравнително доходътъ отъ кое да е земеделско производство, е най-сигуренъ, защото зеленчукопроизводството зависи най-малко отъ природнитѣ условия, понеже зеленчуковитѣ градини се най-добре наторяватъ и напояватъ. Зеленчуковитѣ градини страдатъ повече отъ градъ и наводнение. По-нататкъ, голѣмото стопанско значение на нашето зеленчукопроизводство изпъква и въ това, че то взема вече важно участие въ нашата външна търговия. Преди войнитѣ сж се изнасяли въ чужбина много малко зеленчуци, а днесъ такъвъ износъ става за десетки милиони лева, като има тенденция за постоянно увеличаване.

При голѣмото раздробяване на земевладенията въ България, поради нашия особенъ законъ за наследството, освенъ че преобладаватъ дребнитѣ стопанства, преобладаватъ сжщо и дребнитѣ парчета ниви, градини и пр. И специално въ зеленчукопроизводителнитѣ стопанства най-дребнитѣ парчета работна земя, именно тѣзи, които иматъ голѣмина до 1 декаръ, сж най-голѣмъ процентъ — 87.2%. Тъкмо чрезъ зеленчукопроизводството могатъ да се използватъ сравнително най-добре такива малки парчета земя, ето защо то обезсилва до известна степенъ вредното стопанско влияние на раздробеността на земевладенията. Една друга добра страна на зеленчукопроизводството е тази, че въ него може да се използва труда на малкитѣ членове на земеделското семейство.

Зеленчукопроизводството има и тази заслуга, че съ своето усилено развитие напоследъкъ предизвика създаване на консервната индустрия въ България и днесъ въ нея има 40 фабрики и работилници за консервиране на зеленчуци и приготвяване на зеленчукови пюрета.

Но стопанското значение на зеленчукопроизводството се състои до голѣма степенъ и въ неговата интензивностъ. То е най-интензивното земеделско стопанство въ България. Въ него се прилагатъ най-модернитѣ сръдства за земеделска работа. То изисква най-голѣми грижи. Зеленчукопроизводителитѣ сж сравнително най-интелигентнитѣ и най-културни наши земеделци. Известно е, че още отъ турско време мнозина наши зеленчу-

копроизводители разнасят като чужбинари това сравнително най-модерно градинско стопанство вън от пределите на България, въ нейните съседи и по-далечни страни, гдето съ своето градинарско изкуство и усилен труд служат за примър и държат високо името и знамето на България. Въ сравнение съ съседитъ, Унгария и други по-далечни страни, България държи първенство по своето най-интензивно зеленчукопроизводство, съ майстори и организация. Съ право Директорът на Земеделската опитна станция въ Пловдивъ, г. Хр. Даскалов¹⁾, нарича нашитъ градинари челенъ отрядъ на нашето интензивно земеделие и зеленчукопроизводството ще [изиграе историческа роля при стопанското изграждане на България²⁾].

*

Природни условия за развитие на зеленчукопроизводството в България. Споменахме по-горе, че новото, модерното зеленчукопроизводство съ своитъ технически усъвършенствования се е освободило до голъма степен въ своето развитие отъ зависимостта на природнитъ или физиогеографскитъ условия. Но за пълно освобождение въ това отношение не може да се мисли, защото то би значило и въ севернитъ страни да се произвеждатъ зеленчуци така, както въ южнитъ, което е невъзможно. И при модерното производство главни зеленчукови производители въ Европа си оставатъ южнитъ страни: Италия, странитъ въ Балканския полуостровъ и др. Техническитъ усъвършенствования сж отъ значение главно за ранното производство, а особно за срѣдно ранното и късното производства не сж безъ влияние природнитъ условия, още повече, когато се отнася за евтино производство. Освенъ това, въ миналото за развитието на нашето зеленчукопроизводство природнитъ условия сж играли още по-голъма роля.

Тукъ се касае за климатичнитъ и почвени условия.

Зеленчуцитъ сж нѣжни растения и не могатъ да понасятъ низки температури и мразъ. Само празтъ, спанактъ, салатата и зелето понасятъ мраза, но не непрекъснато. България е южна страна съ твърде благоприятенъ умѣренъ климатъ за вирѣнето и на най-чувствителнитъ къмъ топлината зеленчуци. Това се вижда и отъ приложенитъ таблици за срѣднитъ температури, срѣднитъ максимални и срѣднитъ минимални температури по месеци, както и тази за датитъ на мразоветъ (сланитъ) за годишния периодъ 1896 — 1925 г.³⁾ При тѣзи темпе-

¹⁾ Новитъ насоки на градинарството у насъ. Библ. „Български градинарь“ № 1, София, 1937 г. Стр 4.

²⁾ Всички употребени до тукъ статистически данни сж взети отъ Статистическия годишникъ за 1937 г. на Дирекцията на статистиката.

³⁾ Даннитъ за тѣзи таблици сж взети отъ Календаря на Дирекцията на метеорологията за 1931 г.

Таблица I.

Срѣдни температури, 1896 — 1925 г.

(Températures moyennes)

месеци станции	Наде височ.	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	годи- шно
Плѣвенъ	125	-1.2	0.5	6.1	11.7	17.0	20.6	22.8	22.0	17.4	11.6	4.9	0.7	11.1
София	550	-1.7	0.4	5.3	10.2	15.1	18.2	20.4	20.1	16.1	10.8	4.4	0.3	10.0
Пловд.	160	0.9	3.0	7.4	12.2	17.3	21.0	23.4	22.8	18.7	13.2	6.7	2.8	12.4
Петричъ	150	2.4	3.8	8.2	12.8	18.1	22.2	24.4	24.0	19.3	14.1	7.7	3.9	13.4

Таблица II.

Срѣдни максимални температури 1896 — 1925 г.

(Températures moyennes maximales)

месеци станции	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	год.
Плѣвенъ	12.4	15.3	22.5	27.2	30.8	34.9	36.8	36.5	33.0	27.4	19.7	14.0	38.1
София	10.7	13.4	19.7	24.9	27.7	31.0	33.3	33.5	29.5	24.6	18.6	11.8	34.6
Пловдивъ	12.7	16.4	21.5	26.3	29.7	33.8	35.6	35.6	31.6	27.1	20.1	13.7	36.7

Таблица III.

Срѣдни минимални температури, 1896 — 1925 г.

(Températures moyennes minimales)

месеци станции	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	год.
Плѣвенъ	-14.2	-11.5	-5.5	-0.8	5.0	9.2	12.0	10.2	5.3	0.1	-7.2	-11.3	-17.6
София	-14.5	-11.8	-7.7	-1.8	3.5	7.4	9.9	8.7	4.4	-0.7	-8.1	-11.6	-17.5
Пловд.	-10.6	-8.1	-4.2	-0.7	6.6	10.9	13.4	12.0	7.2	1.5	-4.7	-7.6	-13.8

ратури спокойно могат да се добиятъ отъ една градина годишно 3 реколти зеленчуци: най-напредъ спанакъ или ранни картофи, следъ това краставици или тиквички и най-после зеле. Трѣбва да се забележи, че нашитѣ температури не сж извън-

редно високи, както въ по-южнитѣ отъ България земи, гдето тѣ прегарятъ нѣжнитѣ зеленчукови растения.

Таблица IV.

Срѣдни и екстремни дати на последния и първия мразъ въ България. Срѣдно траене на свободното отъ мразъ време 1896—1925. (Dates moyennes et extrêmes de la dernière et de la première gelée en Bulgarie. Durée moyenne du temps libre par la gelée).

Станции	Срѣд. дата		Срѣдно траене на свободното отъ мразъ време	Последенъ мразъ		Първъ мразъ	
	Послед. мразъ	Първъ мразъ		най-ран-ния терминъ	най-къс-ния терминъ	най-ран-ния терминъ	най-къс-ния терминъ
Плѣвень	3. IV	3. XI	213	14. III. 1910	22. IV. 1903	24. IX. 1902	21. XII. 1922
София	15. IV	21. X	188	18. III. 1924	13. VI. 1921	2. IX. 1904	18. XI. 1907
Пловдивъ	24. III	7. XI	227	25. II. 1916	25. IV. 1912	19. X. 1911	15. XII. 1916

Тѣзи наши температури сж благоприятни за срѣдно ранно производство на зеленчуци, при което напр. доматиѣ чрезъ разсадъ отъ топлици (парници или ястъци) узрѣватъ презъ втората половина на юний. За ранно производство, 1—2 месеца преди това, и разсада и зрѣнето трѣбва да стане само въ оранжерии, както това е напр. съ доматиѣ въ Холандия. Начало на такава производство въ електрически оранжерии (чрезъ електрическо почвено затопляне) се туря и у насъ въ Пловдивъ¹⁾, отгдето сега, месецъ февруарий, се изнасятъ на Софийския пазаръ червени домати, ако и въ малко количество. А до сега такава производство въ високи парници (чрезъ затопляне съ недогорѣлъ торъ) имаме само на краставици и дребни люти пиперки въ горноорѣховскитѣ села Джулюница и др. и въ Пловдивъ и Пловдивско. За ранното производство се отразява эле възвръщането на студа около 20 февруарий, особно когато то се прояви съ по голѣма сила: североизточни снѣжни виелици и низки температури. Този студъ въ Румъния е още по-страшенъ и тамъ се нарича „агнешки студъ“, понеже мори агнетата.

Както при срѣдно ранното, така и ранното производство за добиване на ранъ зеленчуковъ разсадъ въ парницитѣ, освенъ необходимата топлина, която се добива по изкуственъ начинъ, презъ февруарий и пролѣтътъ е необходимо продължително слънчево грѣне (свѣтлина), което въ България е подълготрайно, отколкото въ една по-северна мъглива европейска страна, каквато е напр. Холандия. У насъ, било въ Търновско, било въ Пловдивско, гдето е модерното зеленчукопроизводство, последното не е въ низки и затворени мѣстности, които за-

¹⁾ Хр. Даскаловъ, ц. съч., стр. 20 и 21.

държатъ мъглитъ, а въ долини, по рѣки и склонове, гдето е провѣтриво. Така е въ долините на Янтра и нейните притоци, така е и въ Пловдивско, въ долината на Вжча, която съ зеленчукопроизводството си въ България държи едно отъ първите мѣста. Провѣтривитѣ и слънчеви мѣста иматъ и това предимство за зеленчукопроизводството, че тѣхната въздушна влажностъ е по-слаба, което е прѣчка за лесното развитие на плесени и гъби по зеленчуцитѣ.

Като е дума за провѣтривостъ, отъ друга страна трѣбва да се забележи, че силните вѣтрове и особено буритѣ сж вредни за зеленчуковитѣ растения, затова въ Търновско, гдето е по-вѣтровито, отколкото въ Пловдивско, зеленчуковитѣ градини сж заградени съ огради отъ трѣстика, слънчогледови стѣбла или нѣкой другъ лекъ материалъ. Зеленчуковитѣ градини около градоветѣ сж на заветъ отъ постройките на последните.

Другъ важенъ природенъ факторъ за развитието на зеленчукопроизводството е водата. Тя може да бѣде валежна, течаща (рѣчна) или подпочвена. При все, че валежитѣ на много мѣста у насъ, гдето се произвеждатъ зеленчуци, сж дори по-голъми отъ 600 литри на кв. метъръ, тѣ съвсемъ не сж достатъчни за това производство, защото единъ декаръ пространство получава 600,000 литри вода, а за зеленчуцитѣ на такова пространство е необходимо двойно и тройно количество вода, затова навсѣкжде за тѣхъ се налага изкуствено напояване (поливане). Последното е най-необходимо, както за ориза, така и за зеленчуцитѣ. Изкуственото напояване става съ рѣчна или подпочвена вода отъ ями или кладенци (бунари). За предпочитане е напояването съ рѣчна вода, понеже последната съдържа хранителни соли и главно тя е по-топла отъ подпочвената вода, затова спомага зеленчуцитѣ да се развиятъ и узрѣятъ нѣколко дена по-рано. Рѣчното напояване се извършва направо, като се използва увѣса на рѣката, както това е въ Кричимското поле, или — чрезъ долапи, когато рѣчното корито е дълбоко, какъвто е случаятъ въ Джулюница и други села изъ Търновско. Съ подпочвена вода, разбира се, напояването става само съ долапи, движени съ животинска или моторна сила.

Ако и напредналото изкуство за зеленчукопроизводството да обезсилва твърде много значението на климатичните условия, като се разгледатъ температурните данни въ приложените таблици, не е трудно да се разбере, че климатичните условия за развитието на зеленчукопроизводството въ Пловдивско или изобщо Маричината низина, а още повече въ Петричко или Свиленградско, сж най-благоприятни. После, въ това отношение иде Северна България¹⁾ и най-назадъ — Софийско. Въ Плов-

¹⁾ За Северна България сж взети данни за Плъвенъ, а не за Търновско, гдето е главното срѣдище на зеленчукопроизводството, понеже за Плъвенъ метеорологичните наблюдения сж по-дълготрайни и по-пълни.

дивско, Петричко и Свиленградско температуритѣ сж по-високи, мразовититѣ дни сж по-малко, сланитѣ пролѣтно време по-рано преставатъ, а есенно време по-късно започватъ, днитѣ съ снѣжна покривка въ годината сж по-малко — около 30 (въ Северна България 60), ето защо тѣзи области при срѣдно ранното производство, което е въ зависимостъ и отъ полето, изпреварятъ Северна България съ своитѣ зеленчуци не по-малко съ една седмица, а Софийско и съ две седмици. Сигурно Петричко и Свиленградско, гдето зеленчукопроизводството е въ зародишъ, ще изпреварятъ Пловдивско. Може би при чисто оранжерийното производство тази разлика ще изчезне.

Известно е, че въ Срѣдна и Южна България, поради топлия и изобщо по-благоприятния климатъ, гроздето, динитѣ и много други плодове съдържатъ по-голѣмо количество захаръ и изобщо сж по-вкусни. Не толкова въз основа на специални изследвания, колкото отъ опитъ се знае, че зеленчуцитѣ, особно домати отъ Пловдивско, сж по-вкусни и на Софийския пазаръ, гдето е главното консумативно срѣдище у насъ, тѣ се търсятъ повече.

Споредъ изследвания на г. г. Д-ръ Т. Радевъ, Д-ръ В. Радославовъ и Д. Нешковъ, противоскорбутниятъ витаминъ С се съдържа въ нашитѣ домати отъ 21·2 до 33·4 милиграма на 100 грама вещество. Въ чуждестраннитѣ домати това съдържание е отъ 15 до 30 милиграма. Затова нашитѣ домати стоятъ на едно отъ първитѣ мѣста¹⁾.

Вториятъ по значение природенъ факторъ за развитието на зеленчукопроизводството сж почвитѣ. И тѣ могатъ да бждатъ измѣнени отъ зеленчуковото изкуство до неузнаваемостъ. Изкуственото торене е необходимо и се прилага за зеленчуковитѣ култури, както за никои други земеделски култури, особно за масово производство. И у насъ вече се употребява не само оборски торъ, който въ нѣкои голѣми зеленчукопроизводителни срѣдища е въ оскъдица, а и изкуственъ торъ, доставенъ отъ наши фабрики или отъ чужбина. Съ изкуственъ торъ производството е двойно по-голѣмо. Но въ прѣки всичко това, въ всички климатични области зеленчуковитѣ градини се простиратъ най-вече по алувиалнитѣ пѣськливо-глинести или глинеесто-пѣськкливи почви на рѣчинитѣ долини. Тѣзи почви сж по-рохкави, съ по-голѣмъ въздушенъ и воденъ капацитетъ, затова се по-лесно затоплятъ и напояватъ. Тѣзи качества сж необходими за по-бързото развитие на зеленчуковитѣ растения. Въ тѣзи почви нѣжнитѣ зеленчукови растения по-лесно развиватъ своята коренна система, по-бързо растатъ и тѣхниятъ плодъ по-бързо зрѣе. Подобни почви, облагородени чрезъ изкуствено торене, разбира се, даватъ много по-добри резултати, отколкото напр. облагородени тежки почви.

¹⁾ Сп. Природа и наука, кн. 5 и 6, 1938, стр. 93 и 94.

Като се иматъ предъ видъ гореизложенитѣ климатически и почвени условия за развитието на зеленчукопроизводството, не е трудно да се разбере, защо у насъ главнитѣ срѣдища на последното сж Търновско и Пловдивско, гдето на много земеделски стопанства зеленчукопроизводството е главно занятие. Както въ едната, така и въ другата областъ, се намиратъ котловинно подобни мѣстности въ рѣчнитѣ долини съ много добри температурни, вѣтрни, гидрографски и почвени условия. Въ Търновско тѣзи мѣстности сж въ широкото порѣчие на Янтра и нейнитѣ притоци, (особено р. Еленска, Кесаревска и Голѣма рѣка), като дори и откъмъ северъ тѣ сж заградени съ височини за защита отъ севернитѣ вѣтрове. Специално напр. котловината на най-зеленчукопроизводителното село въ Търновската областъ¹⁾, Горно-Орѣховска околия, Джулюница по р. Еленска е заградена откъмъ югъ съ височинитѣ Романъ и Имането, а откъмъ северъ — съ височината Бѣла Крава и съ височинитѣ надъ с. Брѣговица (Лефедже). Подъ Джулюница, до рѣката мѣстността Качуля, съ глине-стопѣськ-ливатата си почва, е най-пригодна за зеленчуци. Недостатъкътъ на тази мѣстность е, че често пѣти бива заливана отъ рѣката.

Общо за Търновската областъ трѣбва да се забележи, че въ нея бие често градъ, който е голѣмъ бичъ за нѣжнитѣ зеленчукови растения и плодове. Тукъ се очертава една градобитна ивица отъ 10 — 15 кл., която има обща посока северозападъ — югоизтокъ. Тя започва отъ с. Стижерово, продължава на изтокъ до с. Павелъ, завива къмъ югоизтокъ и така продължава презъ землищата на с. с. Горна Студена, Горна Липница, Тенча, Никюпъ, Ресенъ, Поликрайце, гр. Горно-Орѣховица и като стигне Търновскитѣ височини спира при гр. Лѣсковецъ и с. Козаревецъ. Отъ тази ивица при с. с. Никюпъ и Паскалевецъ се отдѣля друга ивица съ посока къмъ югозападъ. Последната се раздѣля отъ височинитѣ при с. с. Малкочево и Гостилица на две части; едната отъ тѣхъ се отправя къмъ гр. гр. Дрѣново и Габрово, а другата минава презъ източната частъ на Севл евското землище.

Въ Пловдивско, Кричимското поле закжтано въ севернитѣ разклонения на Родопитѣ и обилно напоявано отъ р. Вжча, е най-благоприятно за зеленчукопроизводство. И то, особно селото му Куртово-Конаре, държи първенство въ зеленчукопроизводително отношение въ цѣла България.

Освенъ природни (физиографски) условия, за развитието на зеленчукопроизводството въ България сж влияли редъ **антропогеографски (културногеографски)** условия, въ които се състои историческиятъ прегледъ на това производство. Тукъ най-напредъ трѣбва да се спремъ на влиянието на по-юж-

¹⁾ Тукъ думата областъ не се употребя въ административенъ смислъ.

нитѣ културни страни върху България, въ чието съседство е тя, което влияние се е отразило и въ отглеждането на зеленчуцитѣ. Последното въ България датува отъ когато тя е въ допиръ съ източнитѣ културни народи. Финикийци, гърци, а следъ тѣхъ и римляни, сж пренесли зеленчуци на Балканския полуостровъ. Плиний говори, че краставицата, лукътъ, чесънътъ и други зеленчуци били много употребявани за храна.

Презъ срѣднитѣ вѣкове християнството съ своитѣ пости спомогнало много за разпространението и засилването на зеленчукопроизводството. Но все пакъ то е било развито главно около манастиритѣ. Така е било и презъ първитѣ вѣкове на турското робство. Обаче, трѣбва да се забележи, че презъ епохата на великитѣ географски открития, която съвпада съ първитѣ вѣкове на турското робство, били пренесени въ Европа и у насъ съ много зеленчукови растения: доматиътъ — отъ Америка, патладжанътъ — отъ Малайския архипелагъ, пиперътъ — отъ Индия, бамнята отъ Африка, спанакътъ отъ Кавказъ и др.

Презъ 18 и особено презъ 19 вѣкъ зеленчукопроизводството въ България се засилва и то пакъ подъ гръцко влияние. За това ни свидетелствуватъ нѣколко гръцки имена на зеленчуци: лахна (зеле, τὸ λάχανον), фасуль (τὸ φασόλι), кромидъ (τὸ κρεμμύδι), спанакъ (τὸ σπανάκι), магданосъ (τὸ μαϊντανό) и др., а нѣкои бивши гръцки центрове въ България бѣха известни съ масовото си производство на нѣкои зеленчуци; напр. Тополовградъ (Каваклий) — съ своята бамня и зеленчукови семена. Освенъ това, знае се положително, че професионалното зеленчукопроизводство (градинарство) и неговото засилване въ България е пренесено отъ Цариградъ, подъ гръцко влияние. Тамъ отивали българи-чужбинари, за да упражняватъ разни занаяти. Между тѣхъ имало и такива, които постъпвали на работа при гръцки градинари, усвоили зеленчукопроизводството, почнали тамъ да създаватъ собствени градини, а следъ това — и въ други балкански и европейски страни. Смѣта се, че първи които пренесли професионалното зеленчукопроизводство отъ Цариградско, сж жители на гр Лѣсковецъ. Следъ тѣхъ се явили зеленчукопроизводители-чужбинари и отъ други селища, но изключително отъ Търновско, което явление се повтаря до наше време безъ никаква промѣна. И днесъ градинари-чужбинари излизатъ отъ Търновския край.

Началото на българското професионално чужбинарско зеленчукопроизводство, което е специално българско явление въ Европа и което е обхващало десетки хиляди жители отъ Търновския край, се поставя къмъ 1720 г. Неговата първопричина трѣбва да се търси въ икономическитѣ и социални условия, при които е билъ поставенъ по онова време българина въ турската държава. Тогава започва упадъкътъ на турската държава, който се състоялъ и въ това, че почва да се разпада спahiйството —

турскиятъ феодализъмъ. Следъ като се заредили победитѣ на руси и австрийци надъ турци, турското правителство почнало да отнема правата на спахийтѣ. Закрепостенигѣ къмъ спахийскитѣ земи българи се освобождавали, но безъ имотъ и трѣбвало да търсятъ прехрана далечъ отъ родни огнища. Освенъ това, въ планинскитѣ мѣста и въ привилегированигѣ земи, каквито сж били вакѣфскитѣ, при по-спокойни условия българското население се намножило и сгъстило и часть отъ него трѣбвало да търси прехрана сжщо въ други части на държавата, къмъ благодатния югъ — Тракия, Цариградъ, Мала Азия, Египетъ и др. Лѣсковецъ, Горна и Долна Сръховица и Арбанаси сж били вакѣфски селища. Известно е периодичното слизане на планинското население къмъ Румелия на работа — „на Руманя“. На югъ, наредъ съ други занаяти, било усвоено и зеленчуковото градинарство, което около голѣмото консумативно сръдище — Цариградъ, е било много развито. Както се спомена по-горе, установено е, че лѣсковчани първи усвоили този занаятъ¹⁾.

Въ Тракия, и специално около Цариградъ, не е имало работа за голѣмъ брой български градинари, още повече, че тамъ тѣ сж сръщали конкуренцията на грѣцки градинари. И още презъ 18 вѣкъ групи градинари се отправили къмъ Русия и Румъния, а презъ 19 вѣкъ и къмъ Сърбия и Унгария. Особно къмъ сръдата на 19 вѣкъ, когато се засилва движението за българското духовно и политическо освобождение въ съседнитѣ на България страни и Русия, българското градинарство се прехвърля и засилва въ тѣхъ. Тукъ българскитѣ градинари били въ услуга на нашитѣ революционери — емигранти и сж изиграли важна роля за българското освободително движение. Тукъ, разбира се, се създаватъ зеленчукови градини около голѣмитѣ градове, които сж главни консумативни сръдища на зеленчуци, и българското градинарство продължава и до днесъ²⁾.

Но зеленчукопроизводството се засилва и въ самата България, особено въ 19 в, когато поради стопанския възходъ на градоветѣ, населението на последнитѣ се увеличава.

Развитие на зеленчукопроизводството следъ Освобождението. Отъ Освобождението до войнитѣ нашето зеленчуково градинарство се развива и напредва умѣрено. Броятъ на чужбинаритѣ-градинари се е постоянно увеличавалъ и е стигналъ къмъ 1914 г. своята най-голѣма висота — 25,000 души. Нашитѣ градинари посещаватъ и по-далечнитѣ страни — Австрия, Германия, Швейцария, дори Американскитѣ Съединени

¹⁾ История на българското градинарство — Юбилеенъ сборникъ 1928—1938, стр. 88—121.

²⁾ История на българското градинарство, ц. съч. стр. 150.

Щати и Бразилия. Въ последната срѣщали конкуренция на срѣчни японци. Въ самата България пространството на зеленчуковитѣ градини и производството на зеленчуци сжщо се увеличи.

Войнитѣ и новитѣ условия следъ тѣхъ извършиха голѣмъ преломъ въ нашето зеленчукопроизводство. На чужбинаритѣ-градинари достѣпътъ въ чужбина се ограничи, особно въ времето веднага следъ войнитѣ, и днесъ броятъ имъ достига едва 10,000 души. Днесъ тѣ отиватъ и въ новитѣ славянски държави — Чехословашко и Полша, но, съ изключение на Чехословашко и Унгария, навсѣкжде другаде имъ се правятъ голѣми ограничения¹⁾.

На ограничението на чужбинарството, обаче, не трѣбва да се гледа като на голѣма загуба за България, защото вмѣсто 70—80 милиона лева, които биха внесли 10,000 градинари отъ чужбина, тѣ оставиха градинарското си изкуство въ България, което е съ не по-малка стойностъ за родното зеленчукопроизводство и то тъкмо въ моментъ, когато, поради голѣмата промѣна въ земеделското ни стопанство, зеленчукопроизводството трѣбва да се издигне и модернизира, още повече, че то изисква най-голѣмо майсторство. Както ще видимъ, въ селата на Търновска област зеленчукопроизводството много се засилва. Докато преди войнитѣ джулончени купуваха домати за своя консумация, днесъ изнасятъ домати съ вагони. Вмѣсто въ чужбина, градинаритѣ отъ Търновско се прѣснаха въ Софийско, дори Пловдивско, изъ цѣла България, и съ своя усиленъ трудъ и умение създадоха образцови зеленчукови градини. На много мѣста съ по-ранното си производство тѣ изпревариха мѣстнитѣ зеленчукопроизводители и послужиха като примѣръ за подражание. Изобщо, търновскитѣ градинари следъ войнитѣ допринесоха много за бързото развитие и модернизиране на зеленчукопроизводството въ България.

Както се изтъкна въ началото, въ България, поради необходимостта отъ засилване на индустриалнитѣ и градински култури, зеленчукопроизводството се развива бързо и стигна външнитѣ пазари, къмъ чиито условия то се видоизмѣня и пригажда, защото, не ще съмнение, че външнитѣ пазари сж най-главния антропогеографски факторъ за напредѣка на нашето зеленчукопроизводство.

Следващитѣ таблици, по данни отъ Главната дирекция на статистиката даватъ подробна представа за развитието на нашето зеленчукопроизводство и за външната ни търговия съ него.

¹⁾ Пакъ тамъ, стр. 225—256.

Таблица V

Развитие на зеленчукопроизводството.
Tableau de l'évolution de la production des légumes en Bulgarie

Култури	Засадена земя въ хектари			Производство въ килограми		
	1907-1911	1930-1934	1936	1907-1911	1930-1934	1936
Зеле	3,350	2,579	2,032	49,339,400	52,232,500	52,599,700
Лукъ	2,075	2,512	3,129	13,862,900	21,539,700	28,301,800
Пиперъ	—	3,738	4,994	—	25,279,600	51,230,200
Домати	—	903	1,278	—	10,949,900	24,943,300
Други зеленчуци	4,911	3,512	2,608	—	22,911,000	21,586,100
Общо	10,336	13,244	14,041	63,202,300	132,912,700	178,661,100

Таблица VI

Износъ на зеленчуци отъ България.
Exportation de légumes de la Bulgarie.

Години	Количество въ кгр. и стойностъ въ левове	Домати	Пиперки	Картофи	Други пресни зеленчуци	Сушени зеленчуци	Всичко
1931	Колич.	195,072	37,071	11,260	69,786	1,038,501	1,351,690
	Стойностъ	1,098,871	271,556	21,141	322,675	3,759,780	19,474,003
1937	Колич.	7,069,900	280,253	847,012	9,470	259,489	8,466,124
	Стойностъ	20,171,932	1,777,707	1,268,627	76,010	4,597,557	27,883,828

Освенъ това, презъ 1937 г. отъ произведеното количество: доматино пюре 768,070 кгр. и консерви отъ обелени домати 441,132 кгр., е изнесено 608,682 кгр., доматино пюре и 407,298 кгр. консерви отъ обелени домати на обща стойностъ 12,077,064 лв.

Необходимо е да се подчертае обстоятелството, че на домати и пиперки, които сж главнитъ зеленчуци на външната ни търговия, увеличението на производството е най-голѣмо.

Най-сжществената промѣна въ новото зеленчуково градинарство е добиването на по-ранно производство чрезъ усъвършенствувани технически сръдства и подборъ на зеленчуковитъ сортове. Най-голѣмо внимание се обръща на въвеждането на раннозрѣещи сортове домати — холандски, за която целъ

Пловдивската държавна земеделска станция приготвява семе за производителитѣ въ цѣла България. Преди войнитѣ нашето зеленчуково производство бѣше късно; доматиѣ зрѣеха едва къмъ срѣдата на юлий месецъ. Днесъ имаме срѣдно ранно производство: чрезъ разсадъ отъ парници и въвеждане на холандски сортъ домати, на полето последнитѣ зрѣятъ единъ месецъ по напредъ. Чрезъ отглеждане изключително въ парници, салати се добиватъ още презъ февруарий, а дребни люти пиперки и краставици — въ началото на априлъ.

Но за най важното производство, предназначено за външния пазаръ — това на доматиѣ, избързането въ зрѣнето на доматиѣ съ единъ месецъ не е голѣмо, защото и въ Германия, главната наша консуматорка на зеленчуци, доматиѣ вече зрѣятъ въ началото на юлий. Тогава за износъ въ нея периода отъ 15 до 30 юний не е достатъченъ, изнасятъ се малки количества, които не могатъ да покрятъ производственитѣ разноси, които не сж малки и производителитѣ търпятъ загуби. Ето защо сега въпросътъ се касае да се мине къмъ ранното производство, при което въ оранжерии съ електрическо почвено затопляне ще се добиятъ домати още презъ м. май, по който начинъ ще можемъ да се изравнимъ на германския пазаръ съ Холандия и Италия. Както се каза по-напредъ, това начало е вече поставено въ Пловдивъ¹⁾. Все пакъ бждещето на нашето зеленчукопроизводство крие изненади, защото конкурентитѣ ни на външнитѣ пазари сж силни. Освенъ природа и техника, като нашитѣ, тѣ иматъ предимството, че сж по-близо до пазаритѣ, което не е безъ значение за превознитѣ разноси.

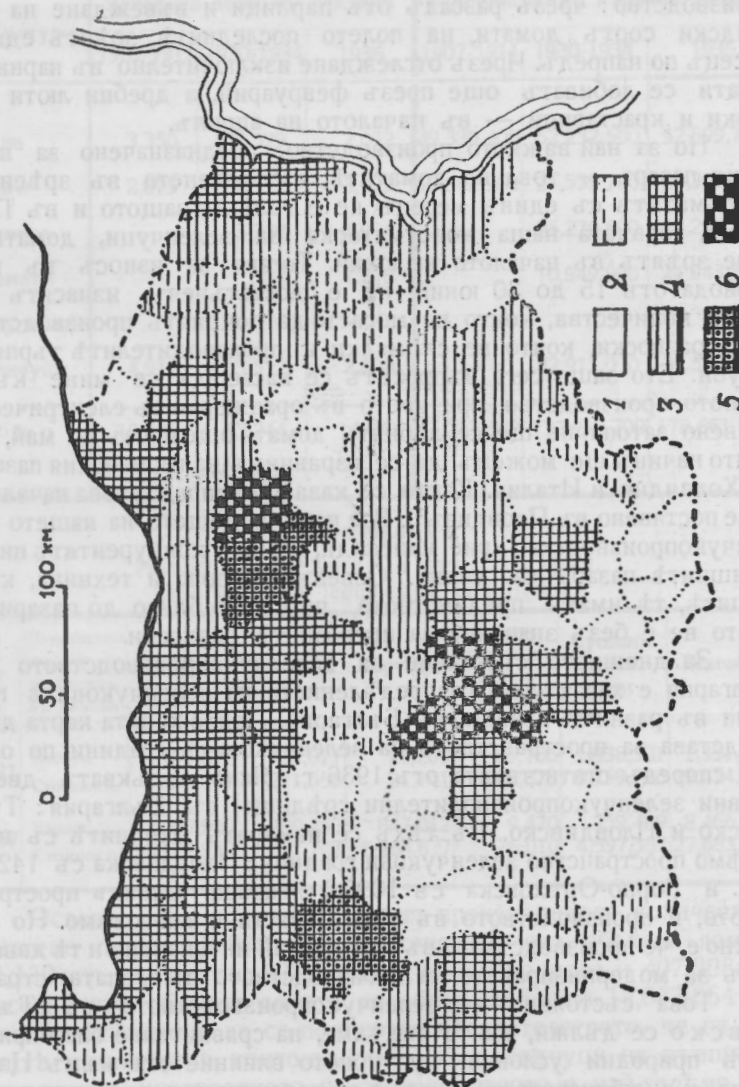
За днешното състояние на зеленчукопроизводството въ България е характерно разпредѣлението на зеленчуковитѣ градини въ разнитѣ краища въ България. Приложената карта дава представа за пространството на зеленчуковитѣ градини по околии споредъ статистиката отъ 1936 г. Ясно изпъкватъ дветѣ главни зеленчукопроизводителни срѣдища въ България: Търновско и Пловдивско. Въ тѣхъ се намиратъ околнитѣ съ най-голѣмо пространство зеленчукови градини: Пловдивска съ 1429·8 хек. и Горно-Орѣховска съ 1096·9 хекгара. Освенъ пространството, и производството въ тѣзи области е най-голѣмо. Но по-важно е, че производството въ тѣхъ е най-интензивно и тѣ даватъ тонъ за модернизиранието на производството въ цѣлата страна.

Това състояние на зеленчукопроизводството въ Търновско се дължи, както видѣхме, на сравнително благоприятнитѣ природни условия, културното влияние отъ къмъ Цариградъ и чужбинарството, което е станало причина за усъвършенствуване на занаятието. Традицията и навикътъ за отглеждане на зеленчуци сжщо е изигралъ известна роля въ това отношение. Както въ Харманлий напр. по навикъ всѣко домакинство всѣка

¹⁾ Х р. Даскаловъ, ц. съч. стр. 8, 20 и 21.

Разпредѣление на зеленчуковитѣ градини по околии.

Distribution des légumes par arondissements en Bulgarie.

1. До 50 хек., 2. 50—100, 3. 100—200, 4. 200—500, 5. 500—1000, 6. Надъ 1000 х.

1. Moins de 50 ha, 2. De 50 à 100 ha, 3. De 100 à 200 ha, 4. De 200 à 500 ha,
5. De 500 à 1000 ha, 6. Plus de 1000 ha.

година отглежда копринената буба за пашкули, така всѣко домакинство напр. въ Джулюница, не може да не сади зеленчуци. Освенъ всичко това, за днешното напреднало състояние на зеленчукопроизводството въ Търновско е отъ значение обстоятелството, че населението е сравнително гъсто, а областта е полупланинска, съ малко работна земя; дори най-зеленчукопроизводителната околия — Горноорѣховската — въ южнитѣ си отдѣли, южно отъ Лѣсковецъ и Джулюница, има непригодни височини за земеделски култури. Ето защо чрезъ доходнитѣ зеленчукови култури може да се осигури на населението сносенъ поминѣкъ. Най-послѣ, трѣбва да се спомене, че Търновско има добри пазари. За разнитѣ зеленчуци пазаритѣ сж въ странство, а за по-къснитѣ — София, Варна и др.

Въ Търновско или бившия Търновски окръгъ навсѣкжде не е еднакво развито зеленчукопроизводството. Въ планинскитѣ околии: Севлиевска, Дрѣновска, Габровска и Еленска зеленчукопроизводството е най-слабо. Но трѣбва да се забележи, че отъ тѣзи околии излизатъ много градинари-чужбинари, било въ странство или въ други области на България. И тѣхниятъ брой следъ войнитѣ е слабо намалѣлъ, когато отъ Горно-Орѣховска и Търновска околия, гдето условията за мѣстно зеленчукопроизводство сж добри, броятъ на чужбинаритѣ е силно намалѣлъ. Само въ с. Драганово и нѣкои други, поради липса на достатѣчно работна земя продължаватъ да излизатъ повѣчко чужбинари. Значи, ограниченията върху нашитѣ градинари въ чужбина се отразиха върху броя на градинаритѣ отъ полскитѣ околии — Търновска и Горно-Орѣховска.

Въ самитѣ полски околии зеленчукопроизводството не е еднакво. Въ Горно-Орѣховска околия, поради по-благоприятнитѣ ѝ природни условия, особно въ котловината на Янтра, гдето се влива притока ѝ Брѣговица (Лефедже), не само странството на зеленчуковитѣ градини е по-голѣмо, но тукъ е застѣпено новото зеленчукоградинарство за производство чрезъ парници на срѣдно ранни зеленчуци: салати, дребни люти пиперки, обикновени пиперки, краставици и домати, а безъ парници — по малко зеле, кар офи и празъ. Селищата въ които е застѣпено това производство съ центъръ Джулюница, сж: Върбица (Влашица), Брѣговица (Лефедже), Козаревецъ, Кесарево, Стражица, Горско Ново село, Кесарево, Добридѣлъ, Горски Доленъ Трѣмбешъ, Златарица. Всички изпращатъ зеленчуцитѣ си на гара Джулюница. Селата Горски Горенъ Трѣмбешъ и Козаревецъ произвеждатъ ранни картофи. Въ Търновската околия въ селата Самоводене, Поликраище, Тъмниско и др. е развито главно производството на лукъ, фасулъ, бобъ, моркови и др. Тѣ, както и селата Килифарево, Дебелецъ, гр. Лѣсковецъ и др. произвеждатъ и домати, пиперки, бамня, патладжани, но късно производство.

За Търновско е необходимо да се споменѣ, че въ него се произвеждатъ много зеленчукови семена. Въ Горно-Орѣховица

има специални семепроизводители, които търгуватъ съ тѣхъ на едро.

Пловдивската зеленчукова областъ не се отличава отъ Търновската по пространството на зеленчуковитѣ си градини, именно и тя има около 2100 хектара засадени съ зеленчуци, като се разбиратъ полскитѣ ѝ части. Но тя има редъ други отличия. Въ нея нѣма толкозъ голѣмъ брой професионалисти — градинари, както въ Търновската областъ и, както се спомена по-напредъ, отъ нея не излизатъ чужбинари. Поради по-благоприятнитѣ си природни, главно климатични условия, въ нея е застъпено по-добре срѣдно ранното производство, което е съ 10—15 дена по-ранно. Холандскитѣ домати чрезъ разсадъ отъ парници, но полско производство, започватъ да зрѣятъ още на 12 юний. Освенъ това, все поради по-благоприятнитѣ климатични условия, въ Пловдивска областъ се отглеждатъ повече по-скъпоценнитѣ зеленчуци: домати, краставици, пиперъ и изобщо тукъ производството е повече специализирано. Отъ изнесенитѣ въ чужбина презъ 1937 г. 7,000,000 кгр. домати, 5,200,000 кгр. сж отъ Пловдивско. Село Куртово-Конаре въ Кричимското поле произвежда само домати и пиперъ, всички други зеленчуци за мѣстна консумация си купува; село Фердинандово е прочуто съ производството на краставици. Отглеждане на по-малоценни зеленчуци — лукъ и фасулъ, което въ Търновска околия е масово, тукъ стои много назадъ. Следъ производството на домати, Пловдивската областъ се отличава съ производството на най-голѣмо количество млѣнъ червенъ пиперъ. Най-после все поради по-благоприятнитѣ климатични условия и по специализираното производство, добива отъ декарь пространство е по-голѣмъ. Споредъ статистиката отъ 1936 г. въ Пловдивска околия отъ декарь домати е добито 3000 кгр. производство, а въ Горна-Орѣховска околия — 2200 кгр. Разбира се, въ други околии, гдето зеленчукопроизводството не е главно занаятие, добивътъ е още по-малъкъ: напр. въ Елховска околия — 1535 кгр., Орѣховска — 1230 кгр. и пр.

За голѣмото развитие на зеленчукопроизводството въ Пловдивската областъ е отъ голѣмо значение близостъта на София — най-голѣмото консумативно срѣдище въ България.

Главнитѣ срѣдища за производство на зеленчукъ въ Пловдивска областъ сж: Кричимското поле, гр. Пловдивъ, съ селата около него, Фердинандово въ политѣ на Родопитѣ, Пазарджикъ и селата около него и Асеновградска околия. Първо мѣсто между всички тѣзи срѣдища държи Кричимското поле съ селата: Куртово—Конаре, гара Кричимъ, Полатово, Кадиево, Ново село, Цалапица, Йоакимъ Груево и Говедаре. Отъ 5,200,000 кгр. изнесени въ чужбина отъ Пловдивско домати презъ 1937 г. 3,400,000 кгр. сж само отъ Кричимъ, което количество се равнява на половината износъ отъ цѣла България. Въ това поле се произвежда най-голѣмото количество млѣнъ червенъ пиперъ. Есенно

време къщите на тукашните села са украсени с множество връзки червени пиперки. Първо място пък между всички тези села по зеленчукопроизводство държи Куртово Конаре, което дава половината от износа на домати за странство от гара Кричимъ. То изпреваря съ зрели домати 7—10 дена останалите села. Тукъ е царството на домати в България. Предприемчиви жители на това село още преди 40 години са минали към интензивно производство на домати и доставяха първи на Софийския пазар червени домати. Те бяха се добрави до един ранозрещ сорт домати — ржбести, наречени „ржбести куртовски“, който сорт зрее 5—7 дена по-рано от ранозрещите холандски сорт домати, но този сорт не се предпочита за износъ, защото съдържа много семена, затова сега се мина към отглеждането на холандски сорт домати.

Второстепенните зеленчукопроизводителни области в България са много. Една от тях е Софийската (Софийското поле), в която зеленчукопроизводството се засили в връзка с големия консумативен град София. Произвеждат се всички видове зеленчуци, но, както се спомена в началото поради по-хладния климат на Софийското поле, зрението имъ закъснява. Производителите имъ са освен местни жители, мнозина градинари от Търновско. Напоследък се засили градинарството в Ломско, Фердинандско и Видинско. Последното се прочу с производството на хубави пиперки, което обстоятелство се дължи, може би, на тлъстите алувиални почви. Съ производство на хубави пиперки се прочу и село Раковски, Хасковска околия, което в долината на Марица също разполага с тлъсти алувиални почви. Зеленчукопроизводството се засили в Плевенско, Кюстендилско, Варненско и Русенско. Както се вижда и от приложената карта, зеленчукопроизводството е в връзка с по-големите речни долини и големите консумативни градове. Старият зеленчуков център Тополовград — Елхово, който се отличаваше главно с производство на суха бамия и зеленчукови семена, западна, защото след изселването на гръцкото му население, новото българско население се занимава главно с тютюнопроизводство. Чудно е, че зеленчукопроизводството е още много слабо в Свиленградско и Петричко, които разполагат с най-благоприятни природни условия за това производство.

Не трябва да се мине без внимание една инициатива, която ще бъде сигурно благодатна за ранното зеленчуково производство. Тя се състои в използване на изобилните топли и горещи минерални води, с които разполага Южна и Югозападна България, за производство на ранни зеленчуци. Тези води са изобилни и се пилеят безцелно. И наистина тяхната топлина може прекрасно да се използва за почвено затопляне на зеленчукови оранжерии. Начало на тази инициатива е вече

поставено въ Кюстендилъ. Сжществувалъ проектъ за сжщата целъ и въ Св. Врачъ.

Зеленчуковоградинарски организации. За защита на собственитъ си интереси зеленчукопроизводителитъ сж основавали свои организации още въ турско време „бахчеванджиски или бостанджиски еснафи“. Днесъ има 210 зеленчуковоградинарски дружества общо съ 12000 членове. Тъзи дружества образуватъ общъ съюзъ „Градинарски съюзъ“, съ седалище София, основанъ въ 1928 г. Той се грижи за професионалнитъ интереси на градинаритъ, особно на тъзи отъ Северна България, които отиватъ и въ чужбина.

Освенъ това, зеленчукопроизводителитъ образували градинарски кооперации, около 43 на брой, обединени въ „Градинарска кооперативна централа“, съ седалище София. Градинарскитъ кооперации пкъ се грижатъ за подобрене на производството, за продажбата и износа на зеленчука, която нужда е наложителна съ увеличението на производството. Изобщо, градинарската кооперативна централа се грижи за стопанскитъ интереси на зеленчукопроизводителитъ. Въ нея влиза като колективенъ членъ и Градинарския съюзъ. Градинарскитъ кооперации сж разпространени най-вече въ Южна България и София.

Зеленчукоконсервна индустрия. Засиленото производство на зеленчукъ, особно следъ 1930 г. причини създаването въ кратко време на една голъма зеленчукоконсервна индустрия, която си служи съ къснозрѣещето производство. Много лесно е да се разбере, че голъмото количество произведенъ зеленчукъ не може да се употрѣби само презъ лѣтото въ прѣсно състояние, било вжтре въ страната, било като се изнесе въ чужбина. Затова се мина къмъ консервиране въ херметически затворени тенекени кутии на известно количество зеленчукъ, за да се употрѣбjava въ прѣсно състояние презъ всички останали сезони на годината. Първата зеленчуко-консервна фабрика е основана отглавна, още въ 1899 г. въ гр. Варна; следъ известно време тя е премѣстена въ Пловдивъ. Другитъ подобни фабрики се появиха следъ 1930 г.

Но презъ 1936 г. се създадоха така нареченитъ вакумни инсталации за доматино пюре. Една отъ причинитъ за тѣхъ бѣше Италоабисинската война въ 1936 г., когато Италия, главния доставчикъ на доматино пюре на срѣдно и западноевропейскитъ пазари, заета въ войната, не може да имъ достави необходимото количество доматино пюре. Друга причина е, разбира се, особно много увеличеното производство на домати. И вакумнитъ инсталации за доматино пюре почнаха да никнатъ просто като гжби. Едни се създадоха къмъ по-раншнитъ консервни фабрики, а други — самостоятелно. Фабриkitъ за консервиране на риби въ Варна, 3 на брой, създадоха отдѣли и за консервиране на зеленчукъ и доматино пюре. Нѣкои отъ фабриkitъ се занимаватъ и съ консервиране на овощни пло-

дове и приготвяване на мармаладъ. Важно е да се забележи, че презъ 1937 г. зеленчукоконсервната индустрия почна да произвежда още единъ продуктъ — консервирани обелени домати.

Въ края на 1937 г. всички зеленчукоконсервни предприятия възлизатъ 40 на брой: 14 голъми фабрики, 14 по-малки и 12 работилници. Тъзи зеленчукоконсервни предприятия сж струпани въ главнитъ консумативни и производителни срѣдища: въ София — 4, Варна — 4, с. Килифарево, Търновско — 4, Пловдивъ — 2, Пазарджикъ — 2, Гара Кричимъ — 2, Русе — 2, Шуменъ — 2, а по една сж: въ с. Дебелецъ — Търновско, гара Джулюница — ГорноОрѣховско, Плъвенъ, Ст. Загора, Ловечъ, Казанлъкъ, гара Раковски — Хасковско, Ямболъ и пр. Презъ 1936 г. за пръвъ пжтъ въ България е било произведено 650,000 кгр. пюре, а презъ 1937 г. — 768,070 кгр. и 441,132 кгр. обелени консервирани домати. Споредъ сведения отъ Експортния институтъ, презъ 1937 г. е изнесено въ чужбина следното количество доматино пюре: въ Англия 408,675 кгр., Германия — 155,262, Швеция — 35,755, Америка — 9,960, Бомбай — 1250, Дания — 680 и Палестина — 110, всичко 608,682 кгр. Въ Англия сж изнесени при това 407,298 кгр. обелени домати, а въ Палестина — 70,000 кгр. разни други консерви.

Не ще съмнение, че за нашитъ условия създаването на такъвъ голъмъ брой зеленчукоконсервни предприятия и то въ срокъ главно отъ 2 години не е напълно нормално стопанско явление, което води къмъ кризи. И такива кризи вече има: 1) криза въ липса на достатъчно пазари, защото Италия възстанови производственитъ си сили и се стреми да си заеме отново пазаритъ и 2) този голъмъ брой консервни предприятия иматъ нужда отъ по-голъмо количество сурови материали, отсжтствието на които вече се чувствува. Защото какъ е възможно, напр., въ с. Килифарево да сжществуватъ тъкмо 4 консервни фабрики! Очевидно тукъ е проявена характерната у насъ стопанска стадностъ, която води къмъ разочарования. Съ право сега се правятъ постъпки да се обяви тази индустрия за преситена.

Всички консервни предприятия сж обединени въ „Съюзъ на консервопроизводителитъ въ България“, съ седалище София, който се грижи за тѣхнитъ интереси.

LA PRODUCTION DE LÉGUMES EN BULGARIE.

La production de légumes en Bulgarie présente une des branches importantes de son agriculture. Les légumes occupent, il est vrai, une modeste partie de la superficie cultivée de la Bulgarie (en 1937 — 21,120 hectares — 0,52 p. 100), mais leur impor-

tance économique est notable, parce que, après le tabac, ils présentent la culture agricole la plus avantageuse. C'est à cause de cela qu'actuellement, lorsque les cultures industrielles et jardinières deviennent plus intenses par suite de la transformation de l'agriculture en Bulgarie, la culture des légumes joue un plus grand rôle que dans le passé.

La Bulgarie est un pays méridional et à cause de cela possède de favorables conditions naturelles (climat et sol) pour la croissance prospère d'une quantité de légumes. Les conditions de température en Bulgarie (surtout dans ses régions méridionales) permettent non seulement la culture de divers légumes, mais encore une récolte de 3 fois par an. Dans les vallées des rivières se trouvent de vastes plaines alluviales, dont les sols sont très favorables à la culture des légumes. Dans ces sols l'eau tellement nécessaire pour l'arrossage artificiel des légumes est très abondante.

Grâce à la proximité de la Bulgarie aux anciens pays civilisés de l'Orient, la culture des légumes, qui est une culture méridionale, a été transportée ici déjà aux temps anciens. Pendant le moyen-âge et jusqu'au XVIII-e siècle la culture des légumes en Bulgarie se trouvait sous l'influence grecque. Pendant le XVIII-e siècle les Bulgares apprenaient l'art de la culture des légumes à Constantinople et l'ont transporté non seulement en Bulgarie, mais aussi dans beaucoup d'autres pays. En effet les jardiniers bulgares se rendent chaque année durant la saison d'été dans beaucoup de pays (en Tchécoslovaquie, Hongrie, Yougoslavie, Roumanie, Pologne, Autriche, même en France et en Amérique, et avant la guerre en Russie aussi) pour y arranger des jardins potagers et cultiver les légumes. La culture des légumes à l'étranger est une spécialité des Bulgares et ceux-ci jouissent dans tous ces pays d'une réputation de jardiniers capables et laborieux. Avant la guerre mondiale près de 25.000 jardiniers bulgares se rendaient annuellement à l'étranger pour y travailler; aujourd'hui leur nombre atteint 10.000 hommes.

Il y a deux centres principaux pour la culture de légumes en Bulgarie: dans la Bulgarie Septentrionale le district de Târnovo — l'ample bassin de la rivière de Yantra, et dans la Bulgarie Méridionale — le district de Plovdiv — les vallées de la Maritza et de ses affluents. Dans ces deux centres les légumes sont cultivés d'une manière moderne en masses et une part notable est destinée à l'exportation à l'étranger. En général après la guerre mondiale la production de légumes en Bulgarie s'est modernisée et est devenue plus forte. Des engrais artificiels sont déjà utilisés. Au moyen de serres dans lesquelles le sol est réchauffé par de l'engrais d'étables frais, la production de légumes est accélérée: on obtient des concombres déjà au mois d'avril et des tomates au milieu du mois de juin. Actuellement on se sert dans le district de Plovdiv de serres chaudes dans lesquelles, grâce au chauffage

électrique du sol, les tomates peuvent être récoltées encore au commencement du mois de mai, comme cela se fait en Hollande et en Italie. Dans certaines localités (Kustendil) où il y a des sources minérales chaudes, on utilise également leur eau pour la production hative de légumes.

En Bulgarie on cultive divers genres de légumes: le chou, le chou-fleur, l'oignon, les poivrons, les concombres etc., mais surtout les tomates dont la production s'est beaucoup accrue parce qu'elles sont d'une excellente qualité et sont exportées en grandes quantités sur les marchés étrangers. En 1937 de toute la quantité de tomates produite en Bulgarie — 25.000.000 kgr. près — 7.889.000 kgr. ont été exportés à l'étranger, principalement en Allemagne. Ensuite vient l'exportation de pommes de terre — 847.000 kgr., de poivrons — 267.441 kgr., de concombres — 5.610 kgr., d'aubergines — 4.069 kgr. et de légumes secs — 101.000 kgr.

L'accroissement de la production des légumes a provoqué l'organisation, dans un court espace de temps, d'une grande industrie de conserves de légumes et la production de la purée de tomates. Il existe 40 entreprises de conserves: 14 grandes fabriques, 14 petites fabriques et 12 ateliers. La purée de tomates est exportée surtout en Angleterre.

Iv. Batakliiev